

KÖRÜN “YABAN” TASVİRİ: YABAN ROMANINDA İLERLEMECİ TARİH TASARIMI

*Blind's Depiction of "Wilderness":
Image of Progressive History in Yaban*

Fatih BELGİ*

ÖZ: Yayınlandığı tarihten günümüze dek birçok tartışmanın karakterini şekillendiren Yaban romanı araştırmacıların ya da okuyucuların mensup olduğu zümreye göre farklı biçimlerde yorumlanmıştır. Kimi dönem Anadolu köylüsünün karanlık yüzünü simgelediği düşüncesiyle önemsenmiş kimi dönem ise Anadolu köylüsüne elitist bir tutumla yaklaştığı düşüncesiyle eleştirilmiştir. Bu çalışmamız Anadolu köylüsünün gerçekliği meselesine ya da Yakup Kadri'nin tutumundaki elitizm yoğunluğuna odaklanmamaktadır. Bunlardan ziyade romanın ana konusunu oluşturan Anadolu köylüsünün donuk ve statik motiflerle karakterize edilmesi odak noktamızda yer almaktadır. Buna ek olarak yazar, söz konusu motifleri tasarlarken hangi dinamiklerden etkilenmiştir, sorusuna yanıt aranmaktadır. Burada yazar benimsediği epistemolojik geleneğe yaslanarak köylü ile kendisi arasında belirgin bir ayrım görmektedir. Bunun sonucunda Yakup Kadri Batı'da cereyan eden düşünce anlayışlarının etkisiyle köylüyü tarih sahnesinde donuk ve statik şekilde resmeder. Ancak aynı düşünce anlayışları Batı dışı bir uzamda yaşaması nedeniyle yazarı da dışarıda bırakır. Söz konusu bu tartışma Yaban'da kurulan ayrımları sorgulamakta ve bunu bir tarih felsefesi sorunu olarak ele almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Yaban, İlerleme, Tarih

ABSTRACT: The novel Yaban, which has shaped the character of many discussions since its publication to the present day, has been interpreted in different ways by researchers or readers depending on the group they belong to. At times, it has been valued as a symbol of the dark side of the Anatolian peasant, while at other times, it has been criticized for its elitist approach to the Anatolian peasant. This study does not address the issue of Anatolian peasant reality or the intensity of elitism in Yakup Kadri's attitude. Rather, we are interested in the Anatolian peasant's characterization with dull and static motifs, which is the novel's main subject. Further more, the question of which Dynamics influenced the author's design of these

* Doktora Öğrencisi, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Edirne, fatihbelgiii@gmail.com, ORCID: 0000-00003-1113-7339

motifs is being investigated. Using his adopted epistemological tradition, the authorsees a clear distinction between the peasant and himself. As a result of the influence of Western thought traditions, Yakup Kadri portrays the peasant on the stage of history in a dull and static manner. However, because the author lifse in a non-Western environment, these same thoughts traditions exclude him. This discussion questions the distinctions established in Yaban and addresses it as a problem of history philosophy.

Keywords: Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Yaban, Progress, History

Cite as / Atf: BELGİ, F. (2024). Körün “Yaban” Tasviri: Yaban Romanında İlerlemeci Tarih Tasarımı. Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 14(27), 61-78. <https://doi.org/10.33207/trkede.1274555>

Yayın Tarihi	31 Ocak 2024
Hakem Sayısı	Ön İnceleme: (Editör-Yayın Kurulu Üyesi) İçerik İncelemesi: İki Dış Hakem
Değerlendirme	Çift Körleme
Benzerlik Taraması	Yapıldı
Etik Bildirim	tuefdergisi@trakya.edu.tr
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır.
Telif Hakkı/Lisans:	Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi'nde yayımlanan makaleler https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/ tarafından lisanslanır.
Date of Publication	31 January 2024
Reviewers	An Internal (Editorial Board Member) Content review: Two External
Review Reports	Double-blind
Plagiarism Checks	Yes
Complaints	tuefdergisi@trakya.edu.tr
Conflicts of Interest	The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest.

Grant Support	No funds, grants, or other support was received.
Copyright & License	Trakya University Journal of Faculty of Letters is licensed under Creative Commons Attribution 4.0 International License.

Giriş

Hintliler vakti zamanında bir grup insana fil göstermek isterler. Ancak filin bulunduğu alan karanlıktır. Bu nedenle insanların fili bütünüyle görmesi mümkün değildir. Buna rağmen Hintliler, insanları filin bulunduğu alanda toplamak konusunda ısrarcıdır. Nihayetinde insanlar bu alana getirilir ve fille temas kurması istenir. Her biri fil ile farklı noktadan temas kurar. Kimisi hortumuna dokunur, fili oluğa benzetir. Kimisi kulağına dokunur, fili yelpazeye benzetir. Kimisi ise ayağını kavrar ve onu sütuna benzetir (Lewis, 2010: 35). Kısacası her insan fille temas kurduğu noktadan hareketle tanımlama yapar. Ancak hiçbirini bütünüyle fili kavrayamaz. Yapılan tanımlamalar da file dokunan öznenin dokunuşundan bağımsız değildir. Tam da burada yer alan hikâye gerçeklik olgusunu sorgulamamıza olanak tanır ya da gerçekliğin tümüyle kavranıp, ifade edileceği iddiasını tartışmalı kılar. Bu bağlamda nesnemizi; bakışımızdan, dokunuşumuzdan ve bizi oluşturan yönergelerden bağımsız düşünüp, tanımlayabilir miyiz? sorusuyla karşı karşıya kalırız. Söz konusu soruya olumlu yanıt vermek pek mümkün değildir.

Yukarıdaki kıssa bağlamında Yaban romanına yaklaşırsak nasıl bir sonuca varırız? Yaban romanını da tıpkı file dokunan insanlar gibi dokunduğumuz yerden hareket ederek tayin ve tanzim ettiğimiz konusunda ortak bir fikirde buluşabiliriz. Bir araştırmacının varlığını her şekilde koşullayan yönergelerden bağımsız Yaban romanına yaklaşması mümkün olabilir mi? Bugün bizi yapılandıran, yapısal olarak kuşatan ve çerçevemizi tanzim eden bakışların koşulu altında değerlendirme cüretinde bulunduğumuz Yaban'ı, tüm bu edinimlerden bağımsız değerlendirmenin imkânsız olduğunu savunabiliriz. Bu nedenle edinimlerimizden hareketle Yaban'a dokunduğumuzu ve bunun sonucunda birtakım çıkarımlarda bulunduğumuzu kabul ediyoruz. Söz konusu yaklaşımı Karaosmanoğlu bağlamında da düşünebiliriz. Yaban'da yer alan köylü motifi, yazarı yapılandıran dünyanın ifadesi olarak da değerlendirilebilir. Nitekim siyasal ideolojilerimiz, ideallerimiz, teorik alt yapımız ve bizlere renk veren tüm bu detaylar olmasaydı Yaban'ı yorumlama becerisinde bulunabilir miydik? Zannediyorum bu sorunun cevabı hayır olur. Bu durumda kabul etmek

gerekir ki mevcut tartışma, diğer tartışmalara benzer şekilde yorumlama çeşitlerinden sadece biridir.

Yukarıdaki ifadelerimizin dışında edebiyatı salt sanatsal bir yaratım, estetik bir değer olarak düşünmemek gerektiğini de vurgulamak gerekir. Siyasal işlevi, bir zümrenin dünya görüşüne uygun insan ve toplum kurgusu yaratmak adına aracı olarak görev gördüğü de unutulmamalıdır. Bu anlamda son derece politik bir tarafı vardır.

Robert Darnton, Fransız Devrimi'ni aynı zamanda bir edebiyat devrimi olarak niteler (Darnton, 2020: 66). Bu nitelemeyi devrim sürecinde kaleme alınan edebi metinleri inceleyerek temellendirir. Zira devrim sürecinde yönetici zümre ideallerine uygun bireyi yaratmak adına edebiyatı araç olarak kullanmıştır. Mesela edebiyat, devrimcilerin kültür malzemesi haline gelmiştir. Moliere eski edebi sistemin merkezinde yer almasına rağmen onu yeniden inşa etmişlerdir. Buna ek olarak geçmiş de yeniden inşa edip devrim ilkelerine uygun yeni edebiyat tarihi kurgulamışlardır. Esasında bu durum toplumsal inşanın gerçekleştiği dönemlerde edebiyatın devrim ilkelerine uygun kullanımını resmediyordu. Tüm bunlar sadece metinler silsilesi olarak değerlendirilemez. Aynı zamanda yeni toplumsal sisteme uygun insanı kurgulamanın ön koşulu olarak ifade edilebilir (Darnton, 2020: 67). Yani edebiyat en geniş ifadesiyle yeni yaşam tarzının şekillendirilmesinde kullanılan bir güç olarak tezahür eder.¹ Bir nevi toplumsal düzene yön vermek adına işlevsel boyut kazanır (Darnton, 2020: 60-61). Bu noktada bir grup yazar, ilişki içerisinde olduğu sosyo-politik zümrenin dünya anlayışlarını ifade eder, bu zümrenin sözcüsü konumunda bulunur ve devrime uygun bireyin tasarlanması sürecinde aktif rol üstlenir. Yabancı romanı da yukarıdaki ifadelerimizle birlikte düşünülebilir.

Herhangi bir eser ve o eserin felsefi alt yapısının sadece yazarı tarafından belirlendiği tezi kuşkusuz ki tartışma gerektirir. Yazarın ve eserin doğduğu şartlar bu aşamada son derece önemlidir.² Çağdaş Türk edebiyatını da ele

¹ Edebiyatın bu şekilde kullanımıyla ilgili olarak daha farklı ve güncel bir tartışma için bakınız: Emre Elmas (2019), Bir Savaş Romansı: Hatırlatma ve Unutma Arasında Çanakkale Savaşı, Libra Kitap, İstanbul.

² Ayrıca bir sanat eserinin ortaya çıktıktan sonra kime ait olduğu da tartışmalıdır. Sanat eseri onu ortaya koyan sanatçının mıdır, yoksa sanat eseriyle temas edenin midir? Sanat eserini değerlendirecek, ondan estetik bir haz üretecek bir insan öznesi olmaksızın sanat eserinin de sanat eseri olarak değerlendirilmesi pek mümkün gözüküyor. Bu bağlamda Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun "Alp Dağları"ndan ve Miss Chalfrin'in Albümünden" isimli eseri yukarıdaki ifadelerimizi temellendirmek adına önemli bir örnektir. Sanat eseri ve sanatçı arasındaki ilişki üzerine düşünme olanağı tanıyan ifadelerine yer vermemiz gerekirse: "Bir

alırken dönemin şartlarını ele almak adeta zorunluluktur. Çağdaş Türk edebiyatı, genç cumhuriyetin reformlarını yaygınlaştırmak ve kökleştirmek adına bir araç olarak kullanılır. Bu durum ise çağdaşlaşma ve Batılılaşma hareketi ve siyaseti ile ilişkilendirilir. Mevcut dönemde Türk edebiyatının önde gelen isimlerinin de bu çaba içerisinde olduğu görülmektedir (Karpaz, 1960:29). Diğer açıdan bu dönemdeki yazarların bir kısmı toplumsal sorunların iktisadi nedenlerine önem vermekte ve eğitime önemli ölçüde imtiyaz tanımaktadırlar. Onlar için gelişimin önündeki engellere alternatifler sunan eğitim, toplumsal alanda gericiliğin sebebi olan unsurlarla da mücadele etmenin yöntemidir. Tam da bu noktada edebiyata eğitici bir rol yüklenmektedir (Karpaz, 1962: 22-23). Toplumsal edebiyata sokma fikrine sahip olan aydınlar, kendi yayın organlarında da buna yer verir. Bir nevi cumhuriyet ideolojisine uygun sosyo-kültürel ortam inşa etmek gibi bir kaygılarının olduğu savunulabilir (Karpaz, 1960: 36). Buna ek olarak Cumhuriyet'in kuruluşu ile birlikte yönetici zümre, kültürel hayatı dünya görüşlerine uygun şekilde yönetmek adına girişimlerde bulunmuştur. 1931 yılında kurulmaya karar verilen Halkevleri; sanat, edebiyat, tiyatro ve diğer sanat dalları ya da etkinlikler vasıtasıyla kendi dünya görüşlerine uygun kültürel ortam inşa etmek istemişlerdir. Cumhuriyetin yönetici zümresi bu yöntemle kendi fikirlerini geniş bir insan kümesine aşılama çabasındadır (Karpaz, 1962: 29). Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun eserleri de bu bağlamda düşünülebilir. Ancak mevcut çalışmada yalnızca Karaosmanoğlu'nun Yaban eserine odaklanılacaktır.

Yaban yazıldığı dönemden günümüze dek birçok tartışmanın konusu olmuş ya köylü ile aydın arasındaki uçurumu ifşa ettiği için övgüye layık görülmüş ya da köylünün durumunu çarpıttığı gerekçesi ile eleştirilmiştir. Buna ilaveten Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun anlattığı köylü gerçeğe uyuyor mu uymuyor mu, sorusu üzerine düşünülmüştür (Moran, 2011: 201). Gerçeklik olgusu söz konusu edildiğinde düşünülmeye değer bir konu daha vardır. O da gerçekliğin temsil edilme imkânıdır. Ancak tartışmamız, Yaban

san'at eserinin anlaşılmasında, duyulmasında amil (sebe) olan şey, onu yapanın dehasından ziyade onu seyredeninin hadesi ve ferasetinde (anlayışında) aramak gerekir". Yakup Kadri Karaosmanoğlu (2015), *Alp Dağları'ndan ve Miss Chalfrin'in Albümünden*, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 55. Buradaki temel yaklaşım okur merkezli bir perspektifi ön plana çıkarmaktadır. Yazarın ürettiği eser kendi bağlamından okuyucuya sunulması ile metin yeni bir boyuta geçer. Bu sayede metin farklı birikimlerin elinde farklı şekillerde yorumlanmaya uygun hale gelir. Ayrıca sanat eseri ve sanatçı arasındaki ilişkiye dair tarih disiplini merkeze alarak yürütülen bir tartışma için bakınız: Elmas, Emre (2022), "Ümit Ünal'ın 9'u ya da Bir "İmkân" Olarak Tarihsel Olayın "İmkânsızlığı", *Tarihyazını Dergisi*, Cilt: 4 Sayı: 2, 180-211.

romanındaki köylünün gerçekliği meselesine odaklanmamaktadır. Yakup Kadri'nin bu eserinde esas olarak odaklanılan tema köylünün maddi ve sosyal yaşamda durağan motifle sunulmasıdır (Karaömerlioğlu, 2002: 131). Yakup Kadri'ye göre köylü; donmuş, statik ve oldukça ilkeldir (Karaosmanoğlu, 2018: 20, 31, 32). Nitekim köylü, adeta Hegelyan bir tinsellikte “dünya tarih sahnesinde” (Elmas, 2021: 210-215) herhangi bir yol kat edememiş ve hala asırlar öncesinde kalmış bir imgeyle sunulur. Bu özelliği ile köylü tarihin dışında yer alır. Köylünün maddi ve toplumsal yaşamda böylesine durağan şablonla karakterize edilmesi, Batı metafiziğinin ikili karşıtlıklar kuran epistemolojik geleneği ile ilişkilendirilebilir. Aynı zamanda Kemalizmin ilerlemeci bağlamının bir sonucu olarak da “köylü” geri kalmışlığı simgeler. Dolayısıyla Kemalizmin dehegelyan bir ilerlemeci anlayışa sahip olduğu sonucuna varabiliriz. Hatta bugün bile köylülük ve ilerleme arasındaki ilişkinin devam ettiği iddia edilebilir.

Yukarıdaki durağan köylü imgesini ilerlemeci tarih tasarımı çerçevesinde değerlendirmek mümkündür. Bu noktada ilerlemeci tarih tasarımı üzerinde durmamız gerekmektedir. Tabii bundan önce ilerlemecilik fikri üzerine düşünmemiz bizlere açılım sağlayacaktır.

İlerleme Kavramı Üzerine Bir Değerlendirme

Tarih metafizikleri içerisinde tarihsel sürecin nasıl işlediği sorusuna verilen yanıtlardan sadece biri ilerleme düşüncesidir. İlerleme düşüncesi, insanın bilinçli kararlarının ve amaçlı eylemlerinin açığa çıktığı bir tasarım olarak tarihsel süreci ön plana çıkarır. Bir nevi bu anlayış gelecek kehanetinin ve geçmiş sentezinin bugüne uygun olacak şekilde ifade edilmesidir (Ereker ve Özer, 2020: 1420). Bu bağlamda ilerleme fikrini tahayyül etmenin bir koşulu da geriliği tahayyül etmektir. İleri olmak kendi başına anlam taşımaz. Bilakis kendi anlamını gerilik tahayyülünde bulur. Nitekim bu anlayış da ilerlemeci tarih tasarımlarında kolayca fark edilebilir. Yabancı romanındaki köylünün geriliği öze dayanan ve tarih sahnesinde açığa çıkan bir durum olmaktan ziyade ilerlemeci tarih anlayışı çerçevesinde ileri sürülen argümanlar silsilesi olarak değerlendirilebilir. Bu durumu verili olarak değerlendirmek olası değildir. Yakup Kadri'nin köylüye yaklaşımı teorik bir açıyla ilişkilendirilebilir. Bir diğer deyişle her görme belirli bir açıdan görmedir. Açı olmaksızın görme olmaz (Fay, 2012: 12). Yakup Kadri'nin görüş açısını da belirleyen anlayışın ilerlemeci tarih tasarımı olduğunu savunabiliriz. Bu durumda Batı düşüncesindeki ilerleme idealinin sınırları dışında kalan köylü çağ dışı olarak kavranır.

Tarihte ilerlemenin olup olmadığı sorusunun özellikle on altı ve on yedinci yüzyıllarda doğa bilimlerindeki dönüşümlerin etkisi altında gündeme geldiği saptanmıştır. Bu dönüşümlerin çatısı altında toplumların belirli bir durumdan daha iyi duruma yükseldiği fikri doğmuş ve insanların toplumsal olarak gelişmekte ya da belirli bir yönde ilerlemekte olduğu inancı inşa edilmiştir. Özellikle on sekizinci yüzyılda Avrupa toplumlarında ilerleme inancı belirgin bir şekilde kabul görmeye başlamıştır (Özlem, 2015: 63). İlerleme fikrinin yaygın olarak kabul görmesi doğa bilimlerindeki dönüşümün etkisiyle gerçekleştiği kabul edilir (Aysevener, 2015: 63). Bu çerçevede “tarihte ilerleme” fikri, bilimin geliştiği kabulünden hareketle toplumunda gelişeceği fikrine yönelik inancı yansıtır. İlerleme fikri tartışılan döneme göre içeriği bakımından farklılık arz etse de süreci ve hareketi ifade etmesi bakımından biçimsel benzerlikleri ile ön plana çıkar. Yani bu anlayışlar belirli bir başlangıçtan ereğe doğru ilerleyen zaman anlayışını varsayar. Bu bağlamda tarih, belirli bir ereğe doğru ilerleyen süreç olarak görülür. Buna göre tarihsel süreç, kesintisiz akış içerisinde. Tarih, bir başlangıçtan kesin sona doğru ilerler. Dolayısıyla ilerlemeci tarih anlayışı bir ereği, gelecek vizyonunu ve varılacak son fikrini içerir (Ağırman ve Sarı, 2008: 133). Hem Ortaçağ dönemi Batı metafiziğinde hem de Aydınlanmacı düşünürler arasında yaygınlık kazanan ve kabul gören tarih vizyonu benzer özellikler içerir. Her biri başlangıç, şimdi ve gelecek çizgisinde anlatılarını kurar. Aynı zamanda ilerlemecilik anlayışı belirsizliğe yer vermek istemez.

“Tarihte ilerleme vardır” önermesi, tarihsel olayların bir defa olduğunu ve bu olayların geleceğe çizgisel olarak aktığını ifade eder. Bu akış nihai bir amacı gerçekleştirmek üzere olduğu gibi belirli bir hedeften başışık da düşünülebilir. Ancak bu noktada ilerleme, belirli bir süreç içerisinde ortaya çıkan gelişmelere karşılık geldiği fikriyle birlikte düşünülür. Tüm bu sürecin sonunda bir kazanım elde edileceği kabulü vardır. Ancak elde edilenin kazanım olduğu fikrinde nasıl mutabık kalabiliriz? Tarihsel sürecin kötüden iyiye doğru ilerlediği düşüncesinin zemininde ne yatar? Tabii tüm bunları ilerleme kavramının felsefi arka planını oluşturan filozofların kabulleri ve değerleriyle birlikte düşünmek gerekir (Aysevener, 2015: 64). Her şeyden önce ilerleme kavramını içeren tarih tasarımlarının Batılı düşünürler tarafından tasarlandığı göz ardı edilmemelidir. Nitekim söz konusu kabuller, Batı geleneğini oluşturan değer yargıları ile düşünülebilir (Aysevener, 2001: 172). Bu çerçevede değerlendirmelerimizi sürdürmemiz gerekirse, tarihi ilerleme tasarımı olarak görmenin, yani sonlu bir amacının olduğu ve bu amacı gerçekleştirmek üzere belirli hedefe doğru yöneldiğini düşünmenin temelinde teolojik bir tutumun olduğu kabul edilebilir. Bu tutum, özellikle

Ortaçağ'da, Hıristiyan geleneğinin bir sonucu olarak inşa edilmiştir (Aysevener, 2001: 173-174). Tam da bu noktada MarchBloch'un ifadeleri önemlidir. Ona göre "Hıristiyanlık, bir tarihçiler dinidir" diğer dinsel sistemler inançlarını beşerî zamanın dışında ifade ederken Hıristiyanlık için durum böyle değildir. Düşüş ve kıyamet arasına yerleştirilen insanın kaderi uzun bir serüvene yayılır. Hıristiyanlık tefekkürünün merkezinde yer alan büyük günah ve kefaret tarihi, süreç içerisinde cereyan eder (Bloch, 2015: 48-49). Yukarıdaki anlayış çerçevesinde başlangıcı ve sonu olan, onu belirleyen bir gücün bulunduğu ve sürekli olarak bir sona ilerlediği şeklinde ifade edilen tarih bilinci, eskatolojik tarih bilinci olarak ifade edilir (Özlem, 2015: 95). Yani ilerleme, tarihsel açıdan daha sonra gelen dönemlerin önceki dönemlere göre daha iyi olduğu iddiasına dayanır. Bu özelliği ile gelecek perspektifine dayanan ilerleme, insanların geliştiği kabulüne yaslanır ve gücünü gelecekle ilgili kehanetlerden alır (Ereker, Özer, 2020: 1420).³ Ayrıca Augustinus çizgisindeki tarih ve tarihsel ilerleme süreci tarihin kendi içinden değil dış bir faktörden yani Tanrı'dan gelirken; aydınlanma düşüncesi ise tarihe, tarihin içinden bir ilkeyle yaklaşır. Aydınlanma bu ilkeyi doğanın da belli bir ereğe doğru ilerlediği düşüncesini dâhil ederek dünyevi biçimde ortaya koyar. Buna göre ilerleme fikri, bir yanıyla tarihin dışında olan bir istencin ürünü olurken, diğer yanıyla da yine kendi dışından ancak bu sefer doğanın armağan ettiği yetinin süreci olarak görülür

³ Tarihin belirli bir hedefe doğru ilerlediği fikrinin çıkış noktası kabul edilen Orta Çağ Hıristiyan öğretisinin Aydınlanma dönemi ilerlemeci tarih anlayışını etkilediği tezine katılmayan anlayışların olduğunu da vurgulamak gerekir. Tabii söz konusu Hıristiyan öğretisi tümüyle dışlanmamaktadır. Tarihsel süreci sadece bu görüşe uygun olarak yorumlamamak gerektiği tezi savunulmaktadır. İlerleme düşüncesinin modernleşmesi bir anlamda bu kavramın seküler nitelik kazanması ile olanaklı olduğu düşüncesi savunulur. Bakınız: (Ereker, F. Özer, U. 2020: ss. 1417-1441). Reinhart Koselleck, J. B. Bury (Özellikle "the idea of progress") gibi isimler ilerlemeci tasarımı yalnızca Hıristiyanlıktaki anlayışın devamı olarak görmemektedir. Burckhardt, Löwith gibi isimler ise Hıristiyanlığın bir devamı olarak ele alır. Keza Doğan Özlem, Ayhan Bıçak ve Kubilay Aysevener gibi tarih felsefesi ile ilgili mesai yürütmüş ve yürüten isimler de Hıristiyanlığın devamı olarak değerlendirebilir. Ancak bu noktada tümüyle Batı Metafiziği'nin seküler dünyaya kopya edildiği sonucuna varılmamalıdır. Burada mevcut kavramların seküler boyutta yeni metafizik yönelimleri olduğu anlaşılmalıdır. Yani bu farklı bir metafizik düzlemde yeniden inşa edilmiştir. Semantik olarak birtakım farklılıklara gönderme yaptığı savunulsa da biçimsel olarak büyük benzerlikler içerir. Yani buna seküler teoloji demek mümkündür. Augustinus'un öğretilerinde yer alan ilerleme teolojik görünüme sahiptir. Tanrı'nın takdirini kazanmaya yöneliktir. Aydınlanmacı ilerleme vizyonu ise bu dünyayla ilgilidir. Ancak gelmemiş olan bir geleceğe yönelik hedef belirler. Henüz bugün de değildir. Her ikisinin ortak özelliği bugünün içerisinde tahayyül edilmesine karşın bugün de yer almamasıdır. Tam da bu aşamada ayrıştıkları noktada birleştiklerini savunabiliriz.

(Ağırman ve Sarı, 2008: 133). Bu çerçevede tarihsel sürecin belirleyicisi de insan olarak tezahür eder. Esasında aydınlanma düşüncesi ile teolojik temelli anlayış arasında farklılık olduğu kabul edilebilir. Ancak söz konusu farklılığın tamamen bir kopuşu simgelediği iddiası tartışmalıdır. Tarihin yapıcı unsuru dış faktörden iç faktöre kaymış, teolojik temelli dönemselleştirmeler, dünyevi nitelik kazanmıştır. Yani Orta Çağ'dan alınan mirasın sekülerleştiğini savunabiliriz. Aydınlanma düşünürleri, Orta Çağ teolojisine uygun kurgulanan evren kavramını reddettiler lakin kendi kendine işleyen evren anlayışına itiraz etmediler. Hatta bir adım daha attılar ve bu kendi başına işleyen mekanizmayı toplum ve insan ilişkilerine taşıdılar. Otorite figürleri olarak Kilise ve İncil'i en ağır şekilde eleştirdiler ancak bunun yerine tabiatın ve aklın otoritesini koydular. Her ne kadar otorite karşısı bir söylem geliştirseler de eski otoritenin ekarte edilmesi sonucunda oluşan boşluğu yeni otoritelerle doldurdular (Çiğdem, 2015: 18-19). Dolayısıyla Aydınlanma dönemi topyekûn bir kopuştan ziyade eskinin dönüşümü ve yeniden kurgulanışı şeklinde karakterize edilebilir.

Bir süreç ve idea olarak Aydınlanma, insanı köleleştirdiğine inanılan mit, önyargı ve hurafe niteliğindeki kabullerden kurtarmayı esas edinen anlayışlar bütününe kategorize eder. Esas itibariyle iyi ve özgürleştirici olduğu kabulüne dayanan aklın düzenini savunur. Aydınlanma'nın entelektüel perspektifine göre aklın düzeni, iyi olarak ifade edilen tüm öğeleri kapsamaktadır. Aynı zamanda aklın düzeni toplumsal düzeni de tayin eden bir güç olarak tezahür etmektedir. Akılla somutlaşan ilkeler, düzenleyici güce sahiptir. Bu düzenleme işlevi sadece bugünü değil geçmiş de hegelyan bağlamda yanlış gelişmeler bütünü olarak görmeyi ifade eder ve hâlâ aydınlanma öncesi değerler içerisinde yaşayan toplumları buradan hareketle eleştirir (Al-Azmeh, 2017: 255-257). Diğer açıdan Aydınlanma, Akıl Çağı olarak da ifade edilir. Bunun yanı sıra bu düşünme biçimi ilerleme düşüncesiyle de ele alınmaktadır.⁴ Tabii şu noktada belirtmekte fayda var ki Aydınlanma düşünürleri birçok konuda ayrışmaktadır. Ancak bu ayrışma onların entelektüel cemaat oluşturması konusunda engel değildir (Çiğdem, 2015: 13-14). Nitekim bu dönemde Tanrı tayin edici rolünü yitirmiş ve bu

⁴ Bu noktada istisnai durum ve düşünme biçimlerinin olduğunu da ifade etmek gerekir. Rousseau ilerleme fikrini eleştirel olarak ele almaktadır. Kabaca ilerlemenin insanı kendi doğasından uzaklaştırdığı ve yabancılaştırdığı fikrini savunur. Rousseau sanılan aksine ilerlemenin olmadığı kanaatindedir. Ancak hâkim düşünme paradigmasının ilerleme perspektifi olduğunu da savunmak olanaklıdır. Bu anlayış hem kurumsal hem de kuramsal anlamda yaygın olarak kabul görmüştür. Söz konusu tartışmalara yönelik daha ayrıntılı bakmak isteyenler için: Rousseau, J. J. (2019), *Bilimler ve Sanatlar Üstüne Söylev*, Çeviren: Sabahattin Eyüboğlu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

tain edici rol akla devredilmiştir. Aydınlanmacı düşüncenin iyimserliği, akılla birlikte her şeyin daha iyi olacağı kanaatini de pekiştirmiştir. Diğer deyişle aşkın bir varlıktan bağışık düşünce sisteminin yaygınlaşması Aydınlanma düşüncesinin karakterini yansıtır. Bunun yanı sıra bu dönemde akla ve ilerlemeye olan güvenin pekişmesi Batılı devletlerin politikalarında tain edici bir güce sahip olmuştur. Aynı zamanda evrensel kabul edilen bu değer yargılarının tüm dünyaya yayılmak istendiği de ileri sürülebilir. Tam da bu aşamada sömürgeci politikalar örnek teşkil eder. Daha güncel bir ifade ile “demokrasi götürme” argümanı ifadelerimizi destekler niteliktedir.⁵ Diğer yandan araştırmamızda yer alan Batılı düşünme biçiminin ve teorik bakışının evrensel kabulü farklı coğrafyalardaki entelektüel şahsiyetlerin kendi değer yargılarına ve toplumuna bakışını da koşullayan faktörler arasında yer alır. Yanı sıra Batı merkezli tarih metafiziklerini verili ve evrensel kabul etmek, her toplumun Batı'nın geçtiği aşamalardan geçmesi gerektiği kabulünü doğurur. Bu ise tüm farklı dinamik ve değerlerin tek bir kalıba göre ele alınması gerekliliğini kaçınılmaz kılar. Yakup Kadri'nin aydın figürü, kendi toplumsal dinamiğini okurken bu teorik değerlere yaslanmaktadır. Batılı tarih metafizikleriyle bütünleşmiş bir tarih okuması sonuç itibarıyla Anadolu köylüsünün statik bir şablonla sunulmasına neden olur.

Aydınlanmacı düşünörlere göre akıl kavramı, tarihsel ve toplumsal olarak belirlenen bir kavram olmaktan ziyade tüm toplumsal özneler ve milletler için genel-geçer öze sahiptir (Çiğdem, 2015: 20). Fakat biz böyle bir akıl kavramının mümkün olmadığını savunuyoruz. Tüm bunlar tarih dışı bir niteliğe sahipmiş gibi sunulabilir. Sanki akıl kendi başına var olabilir ve diğer tüm unsurlardan bağımsızmış gibi düşünülebilir. Ancak böyle bir şey mümkün değildir. En temelde dil, coğrafya, kültür unsuru ve daha fazlası olmasaydı akıldan söz edebilir miydik? Kısacası iddia ediyoruz ki akıl belirli unsurlarla beraber anlam kazanabilir. Bu noktada tarih, zaman ve dil dışında bir akıldan söz edilemeyeceğini savunabiliriz. Dolayısıyla tüm toplumların Batılı filozofların belirli koşullar altında kurguladıkları akıl kavramına göre değerlendirilmesi ve o aklın sınırları dâhilinde ele alınması indirgemecilik olarak yorumlanabilir.

⁵ Tabi burada şunu özellikle belirtmek gerekir ki “demokrasi götüreceğiz” ve “koşulları iyileştireceğiz” türevi ifadeler sömürü mekanizmalarını örten ve onu gizlemek adına ortaya atılan argümanlar silsilesi olarak da değerlendirilmelidir.

İlerlemeci Tarih Anlayışının İndirgemeci Doğası: Yaban Romanı Örneği

Yaban romanında yer alan köylü imgesinin statik ya da durağan motifle sunulmasının arkasındaki faktörün Yakup Kadri'nin yetiştiği ortamla doğrudan ilişkili olduğunu savunmak olasıdır. Yakup Kadri'ye biyografik olarak yaklaştığımızda Batı etkisinin hayli yoğun olduğu bir dönemde yaşadığını fark ederiz. Bunun yanında eğitim aldığı kurumların ve ilişkili olduğu grupların da bu karaktere sahip olduğu kolayca kavranabilir. O dönemde Batı'nın pozitivist kurum ve kuramlarının yaygınlık kazandığı ve bunun da hayli etkili olduğu iddia edilebilir. Böylesine bir ortamda Yakup Kadri'nin yazını da mevcut iklimden bağımsız düşünülemez. Esasında onun tahayyülü ile köylünün resmedilmesi arasında doğrudan ilişki vardır. Söz konusu ilişkiyi farklı ölçekte itiraf ettiği bir kesite yer vermemiz mümkündür. Yaban eserinin başlangıcında "bu köyü, kafamın içinde olduğu gibi görmüştüm" (Karaosmanoğlu, 2018: 17) diyerek aslında kendi tahayyülünde bir köylülük imajı yarattığını ifade eder. Yakup Kadri'nin kafasının içinde olduğu gibi gördüğü köylü esasında zihin dünyasını yapılandıran düşünce biçimleriyle ilişkilidir. Düşünce biçiminde belirgin olarak kendisini dışı vuran anlayış ilerleme fikridir. Bu fikirden mülhem tarihi başlı ve sonlu bir uğraş olarak ele aldığı görülebilir. Yaban romanında da bu ifadelerimizi destekler nitelikte birçok kesit mevcuttur. Örneğin: "Ankara işgal altında? Yok, canım, bunu tasavvur etmek bile mümkün değildir. Böyle bir olay tarihi olayın mantığına zıt bir şey olur. Çünkü Ankara bir son değil, bir başlangıçtır." (Karaosmanoğlu, 2018: 164) Söz konusu pasajda yer alan *tarihi olayın mantığı* ifadesi Yakup Kadri'nin tarihe bakışını yorumlamamız adına bizlere yardımcı olur. Ankara'yı başlangıç olarak ele alan yazar, Ankara'nın işgal edilmesini tarihsel ilerleme mantığı uyarınca hatalı görür. Çünkü teorik açıdan Ankara'nın işgal edilmesi sona yaklaşıldığında mümkün olabilir. Lakin Ankara bir başlangıcı temsil etmektedir. Böylece tarihsel süreç başlangıcın ve sonun olduğu perspektif uyarınca kavranmaktadır. Tarihi başlı ve sonlu bir süreç olarak gören Yakup Kadri'nin teorik dünyasında ileri-geri dikotomisinin yer aldığı ileri sürülebilir. Çünkü ilerleme belirli bir tarihselliğe sahip olan ve bu bakımdan belirli değerleri merkeze alan anlayışlar çerçevesinde inşa edilmiş olup teorik yapısı gereği geriliği de kurar. Kendi tanımını, geri olan ya da gelişmemiş olan formlara yaslanarak yapar. İfadelerimizi destekler nitelikteki pasajları şu şekilde sıralayabiliriz:

"Türk köylüsünün ruhu, durgun ve derin bir sudur" (Karaosmanoğlu, 2018: 20).

“Yalnız uzaktan uzağa köpekler havlıyordu. Bu sesler, ıssız Anadolu ovalarının ortasında, tek yaşantı belirtisidir” (Karaosmanoğlu, 2018: 22).

“Bunlarda zaman kavramıyla mesafe kavramından niçin eser yoktur” (Karaosmanoğlu, 2018: 31).

“Lakin bu köy, bir çöl ortasında, bir konak kadar bile yüreğime güven vermiyor. Bir konak, mesafe içinde bir hareketi gösterir. Bugün, burada iseniz, yarın bir vahanın kenarına erişeceksiniz. Öbür gün, bir büyük nehrin suları sizi karşılayacaktır. Oysa Orta Anadolu’da bir köy donmuş bir konaktır. Burada, mesafe sizi yutmuştur. Siz mesafe içinde dehşetten donmuşsunuzdur. Gerçekten, bir eski Hitit harabesine benzeyen bu köyde, insanların, toprak altından henüz çıkarılmış kırık dökük heykellerden farkı ne?” (Karaosmanoğlu, 2018: 32).

“Hele, bu donmuş âlem içinde, sevinçli bir adam görmek kadar anormal bir şey olur mu? Bu toprak duvarlar, örüldükleri günden beri mutlaka hiçbir kahkahanın aksi ile çınlamamıştır. Bu durgun tevekkül havası, hiçbir şenlik gürültüsüyle dalgalanmamıştır” (Karaosmanoğlu, 2018: 40).

“Oysa ben burada hayvanlara insanlardan daha yakınım” (Karaosmanoğlu, 2018: 68).

“Onları bu hale koyan, üstünde yaşadıkları bu sert ve haşin tabiat mıdır? Merhametsiz bir üvey ananın göğsü gibi hareketsiz bu topraklarda ancak böyle bir öksüz çocuk ruhu dalgalanabilir” (Karaosmanoğlu, 2018: 72).

“İkimizin üzerine bir ağır sükût çöküyor. Ben bir meydan muharebesi kaybetmiş kumandan kadar acılıyım. O, bir taşın heykelcik gibi hareketsizdir” (Karaosmanoğlu, 2018: 117).

“Ve Emeti Kadın başlıyor, yeşil sarıklılardan, Müslüman olmak isteyen Kraliçe’den büyük bir talaklatle bahsetmeğe... Bütün bunlar yalan desem sözüme inanacak mı? Onu hangi dille gerçeğe çekebilirim? Aramızda asırlık mesafeler var. Bu mesafeleri geçip de, ona kadar nasıl erişebileceğim? Zira ne kadar çağırırsam, o bana doğru yürümeyecektir. Bu tarihin bir noktasında donmuş, taş kesilmiş bir insandır. Söylediği şeyleri kendisi söylemiyor. Tıpkı antika kitabeler üzerindeki yazılar gibi onları ben okuyorum. Ben heceliyorum” (Karaosmanoğlu, 2018: 122).

“Burada bir kokmuş hareketsizlikten, hayatın bir çeşit tufeyli yeşermesinden, burada sıtım titreyişten başka bir şey yoktur” (Karaosmanoğlu, 2018: 123).

“Sanki bu yerlerden hayat ebediyen çekilmiş gibidir. Sanki sönmüş kürenin üstünde tek başıma kalmışım” (Karaosmanoğlu, 2018: 144).

Alıntıladığımız kısımlar Yakup Kadri’nin ilerleme düşüncesinden etkilendiği çıkarımını yapmamıza imkân tanır. Söz konusu duruma göre Batı’nın dışında kalan öznenin, Batı’nın tarihselliğini verili ve evrensel olarak algıladığı anlaşılmaktadır. Diğer açıdan Batı, bu teorik şablonu bir öz olarak sunmakta ve genel-geçerlilik yanılgısına yaslanarak kendi dışında olan her ne varsa ona mevcudiyet vermekte ve kendi dışındakini tayin

etmektedir (Elmas, 2021: 211). Öncelikle Batı bu teorik şablonu ile kendi dışındaki dünyaya hem zamansal hem de mekânsal olarak kopuş fikrini benimsetir. Böylece Batı yeni ve ideal olanın sembolü olarak kendisini geleneksel olandan ayırır ve geleneksel olanla karşıtlık kurar. Bunun sonucunda ise ilerleme ve gelişme gibi kavramlarla Batı, değerlerini kendi dışındaki dünyaya hâkimiyet kurmak adına kullanır. Bu hâkimiyet ilişkisi sonucunda Batı dışı dünyanın Batı'nın başarısını takip etmek adına birtakım tavırlar sergilediği tespit edilebilir. Batı dışı dünyanın tarihsel süreci kavrayış biçimi Batı'nın tarihini üst anlatı olarak kabul etmesi ve sadece bu tarihsel sürece uygun evrensel bir tarihsel deneyim yaşanması gerektiği şeklinde kendisini dışı vurur (Elmas, 2021: 212). Diğer açıdan Yakup Kadri'nin yaklaşım biçimine baktığımızda Batı'nın bu üstün ve üstenci şekilde algılanması doğa tasvirleri üzerinden de sunulur. Gelişmişliğin simgesi olan Batılı değerlerden yoksun Anadolu köylüsü, geri kalmışlığı ve çorak bir bölgeyi temsil etmektedir.

Yakup Kadri'nin ileri-geri dikotomisine yaslanarak tarihsel süreci okuduğu, aydın figürüne yüklediği misyondan hareketle de anlaşılabilir. Yakup Kadri, köylünün bilgisizliği üzerine tartışmasını yürütürken kabahatin kimde olduğu sorusuna odaklanır. Buna yönelik ise kabahati köylüye havale etmekten ziyade kabahat; benim, bu satırları okuyan arkadaşındır (Karaosmanoğlu, 2018: 181) diyerek aydın figürüne de bir suçlama yönelir. Esasında bu köylü ile aydın ya da okuyan ile okumayan arasına koyduğu ayrımı da belirgin olarak gözler önüne sermektedir. Yazar yalnızca ayrımı ifşa etmez aynı zamanda onu inşa eder. Burada öncü niteliğe sahip aydın figürüdür. Köylü ise aydınlanmaya muhtaç bir pozisyonda yer alır. Bu ayrımı koşullayan ise evrensellik ve ilerlemecilik ideolojisi olarak yorumlanabilir. Çünkü yazar kendi zihin dünyasının dışında kalan ve geriliği simgeleyen bu insanları ideal bir biçimin dışında kalması bakımından ya eleştirir ya da ehlileştirilmesi gereken varlıklar olarak değerlendirir. Peki, aydını aydın yapan o genellilik ilkesi nedir? Aydın, aydın kimliğine kavuşurken, köylü bunun dışına itilir. Bunu koşullayan faktör nedir? Sorduğumuz bu sorulara cevabımız aydın ve aydın olmayan özne arasında farkı koyan temel genellilik edimidir. Yalnız bu edim belirli bir yükümlü, coğrafi gönderisi açık bir edimdir. Burada aydını kuran da Batılı epistemoloji ve Batılı olana ulaşma çabasıdır. Aydın Batı'dan alması gerekeni almış kişidir, fakat burada suçludur. Zira suç; alması değil, bunu bir şekilde geniş halk yığınlarına taşımamış olmasıdır. Burada Kemalist modernleşmenin temel mottosunu görmek de mümkündür.

Yukarıda da yer verdiğimiz üzere Yakup Kadri “ben burada hayvanlara daha yakınım” diyerek bölgede yaşayan insanları hayvan kategorisinin dışında, alt bir kategori olarak gördüğünü itiraf eder. Çünkü ideal olanı, kendi dünyası ile sınırlayan yazar, bu nedenle köylülerin arasında muazzam bir yabancılaşma yaşadığına dikkat çeker (Karaosmanoğlu, 2018: 36, 68, 69). Aynı zamanda insan doğasına uygun davranmadığı için insan kategorisinde görülmez zira ona göre insan gelişme ve ilerlemedir. Yabancılığını ise hayvanlara duyduğu yakınlığı vurgulayarak ifade eder. Bu bağlamda kendisi ile köylüler arasında hiyerarşik bir hat çeken yazar, ileri geri dikotomisini burada yeniden üretmektedir. Çünkü yazarın bu yalnızlığı aydın vizyonundan kaynaklanmaktadır. Aydın kimliğinin ilericaliği temsil ettiği detay ise bir önceki paragrafta yer alır. Zira köylünün kurtuluş reçetesi aydının Anadolu’ya yaklaşması ve onları kendi seviyesine taşımasında gizlidir. Bir tarafta kurtaranın diğer tarafta ise kurtulanın olduğu ilişki biçiminde ileri geri denklemi kaçınılmaz olarak üretilmektedir. Tabii bu kurtuluş ise Batı’nın özüne vakıf olmayı ve o özle bütünleşmeyi gerektirir. Buna ek olarak tüm tarihsel deneyim bu öz ile gerçekleşmelidir. Bu fikirler Batı dışındaki özneyi doğrudan Batı’nın sahip olduğu özü taklit etmeye taşır (Elmas, 2021: 213-214). Nitekim ilerleme, gelişme gibi değerler Batı’ya imtiyazlı bir alan tanımaktadır. Böylece gelişmiş ve üst düzey bir öze sahip olan Batı, bu teorik çerçeve dâhilinde Batı dışı dünyadan ayrılmaktadır. Bu durumda Batı dışı dünya Batı’nın failliğine dâhil olarak değişip, gelişebilir ve bu sayede tarihselleşebilir (Elmas, 2021: 214). Bu teorik şablon Batı dışındaki dünyanın verili bir anlayış dâhilinde ele alınmasını zorunlu kılar. Genel-geçer, evrensel ve tek bir tarihsel deneyimin olduğu varsayımı diğer toplumlarında Batı’nın yaşadığı tecrübeleri zorunlu olarak yaşayacağı anlayışını doğurur. Tüm tarihsel çeşitliliği tek bir varoluşa sığdırmayı, evrensel bir anlayışa göre okumayı hem maddi hem de kültürel sömürüyü gizlemenin ve meşru kılmanın bir biçimi olarak değerlendirebiliriz.

Yakup Kadri’nin eserinden alıntıladığımız köylü motifini Batı’da üretilen teorik şablonlarla ilişkili olduğunu ileri sürmüştük. Bu noktada tarih dışılık mevzusu önemli bir detay olarak değerlendirilebilir. Köylünün tarih sahnesinde ilerleyememiş, durağan ve donmuş şekilde resmedilmesi Hegel’in Batı dışı dünya ile ilgili kaleme aldığı ifadeleri eşliğinde düşünülebilir: “İlk olarak kuzeydeki eğimli alan, sularını kuzey okyanusuna döken güzel ırmaklarıyla Altay sıradağlarından başlayan Sibiryaya, bizi burada hiçbir biçimde ilgilendirmez; çünkü kuzey bölgesi, daha önce belirtildiği gibi, tarihin dışında yatar” (Hegel, 2010: 83). Bu fikre göre Sibiryaya tarihsel olarak kabul edilebilir bir alan değildir. Dolayısıyla kefaretle bile

kurtulamayacak bir uzamdır (Földenyi, 2022: 13). Tam da bu noktada Sibiryaya tarihin içinde olmayan ve tarihten koparılıp, atılmış bir alan olarak sunulur. Diğer bir ifade ile tarihten sürgün edilmiştir. Bunun sonucunda ise tarihsel ilerleme sürecinin bir yerinde bulunmaz. Hegel'in tarih tahayyülünde ussallığın sularında bulunanlar tarih sahnesinde yürüyebilir (Földenyi, 2022: 18). Bu bağlamda tarih, ussallığın tarihi olarak tezahür eder. Tarihsel süreç bu şekilde kavrandığında Batı dışındaki halkların tarihsel süreçte herhangi bir rolü olamaz. Batı'da kurgulanan bu tarih anlayışına göre tarihsel süreç insanlığın sürekli gelişimine bağlanan bir umut olarak anlaşılır ve Batı'nın tarihselliğine imtiyazlı bir alan tanınır. Aynı zamanda Batı düşüncesine de imtiyaz tanınır (Földenyi, 2022: 28). Földenyi, Dostoyevski'nin Sibiryaya sürgününü ele alarak tartıştığı bu metninde Dostoyevski'nin benimsediği Batılı fikirlerin sonucunda sürgüne mahkûm edildiğine değinir. Bu mahkûmiyetin sonucunda yine aynı Batılı fikirler tarafından bir özne olarak kabul edilmediği fikriyle karşılaşmasının hikâyesini sunar (Földenyi, 2022: 13). Bu çarpıcı hikâyeyi benzer şekilde Yakup Kadri bağlamında düşünebiliriz. İlerlemeci fikir etkisiyle Anadolu'ya yaklaşan Yakup Kadri esasında etkilendiği fikirce tarih dışı olması bakımından tarih sahnesinden sürgün edilmektedir.

Sonuç

Nasıl ki fil hikâyesinde yer alan insanlar, fili dokunduğu yerden hareketle tanımlamışlarsa bizde bu çalışmamızda Yaban romanını dokunduğumuz yerden hareketle ele aldık. İlerlemecilik tartışmalarından bağımsız, farklı teorik tartışmalardan istifade ederek mevcut esere yaklaşmak gayet olasıdır. Çünkü romanda işlenen temalar farklı okuma biçimlerine olanak tanıyacak genişliktedir. Ancak bu kapsamda bir tartışma için makale formatının dışında bir çalışma gerekmektedir.

Anadolu köylüsünün durağan ve donuk şekilde karakterize edilmesi yukarıda değindiğimiz üzere Batılı epistemolojilerin etkisi dâhilinde düşünülebilir. Yakup Kadri Anadolu köylüsüne yaklaşırken bu epistemoloji geleneğinin etkisi altındadır. Lakin Yakup Kadri'yi Hegel'in bağlamında değerlendirdiğimizde aynı epistemolojik gelenek tarafından donuk ve tarih sahnesinin dışında ele alındığı kolayca fark edilir. Çünkü Hegel'in tarih tasavvuruna göre Yakup Kadri, Batı'nın dışını temsil etmesi bakımından tarihsiz bir özne olarak karakterize edilir. Dolayısıyla Yakup Kadri benimsediği epistemolojik anlayış tarafından bizatihi dışarıda bırakılır. Ayrıca bir aydın tasavvuruyla kendi pozisyonunu konumlayan Yakup Kadri ve ilerlemeci aydınların, bu bağlamı görmezden gelmeleri veya bunu tespit edememeleri, onların da ne denli "aydın", ne denli "entelektüel" ve ne denli

“epistemoloji” bildiklerini bizlere sordurmaktadır. Burada Yakup Kadri ve onun gibilerinin düştüğü pozisyon adeta bir küçük “öteki” sendromudur. Büyük öteki olarak Batı, kendini Batılı olmayan unsurlarla kurmaktayken, küçük öteki olarak konumlananların içindekiler bu küçüklük kompleksiyle kendilerini büyütecek, ama başkalarını küçültecek bir öteki bulurlar. Metin bağlamında Batı, büyük öteki olarak görülebilecek iken, Yakup Kadri ve türevleri, küçük öteki ve Anadolu köylüsü ise küçük ötekinin ötekisi olarak kavranabilir. Ayrıca bu eleştirilerimiz Anadolu köylüsüne yönelik romantik bir hassasiyetten kaynaklanmamaktadır ya da köylünün yaşamı, zihniyeti, teslim olduğu değerleri bizce herhangi bir cazibeye de sahip değildir. Bunun aksine eleştirilerimiz entelektüel bir kaygının ürünü olarak algılanmalıdır.

İlerlemecilik ya da ilerlemeci tarih tahayyülüne değinirken Hıristiyanlığın etkisinden söz etmiştik. Bunun haricinde Batı’daki üretim araçlarında ve dinsel-kültürel bağlamda yaşanan dönüşümler ve eski toplum yapısının zayıflaması beraberinde yeni bir toplum yapısının gerekliliğini doğurmuştur. Lakin bu dönüşümler tüm dünyayı kapsayan nitelikte değildir. Böyle olması bakımından mahalli bir karaktere sahiptir. Ancak bu tarihselliği ve teorik tartışmaları evrensel şekilde algılamak tüm farklı deneyimlerin yok sayılmasını doğurur. Yakup Kadri’nin hikâyesini bu bağlama yerleştirebiliriz. Batı’da tezahür eden bu tarihsel anlayışı verili ve evrensel kabul etmek tüm farklılıkların yok sayılması anlamına gelir. Bu noktada üst yapı sömürgeciliğin, işgalin ve istila politikalarının meşru kılınmasının aracına dönüşebilir. Böyle bir tehlikelinin varlığı evrensellik ideolojisi altında dayatılan değer yargılarını tartışmalı kılmaktadır. Hatta evrenselliğin kendisini dahi tartışmalı kılmaktadır. Bu durumda hayatın, tarih çatısı altında sınıflandırılmayacak çeşitlilikte olduğu ve tarihi, varoluşun tek kanıtı olmayacağı tezini savunmak gerekir. Bunu yaşamı savunmak olarak da ifade edebiliriz. Tam da bu aşamada şu soru üzerine düşünebiliriz: Aynı kesinlikle tanımlanmamış ve şemalaşmamış varoluşu mümkün kılacak tarih tahayyülü mümkün mü?

KAYNAKÇA

- AL-AZMEH, Aziz (2017), *İslamlar ve Moderniteler*, Çev. Elçin GEN, İletişim Yayınları, İstanbul.
- AYSEVENER, K. (2001), “Bir İlerleme Tasarımı Olarak Tarih”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 41, 1, 171-186.
- AYSEVENER, Kubilay (2015), *Tarih Felsefesi*, Say Yayınları, İstanbul.
- BLOCH, Marc (2015), *Tarih Savunusu veya Tarihçilik Mesleği*, Çev. Ali BERKTAY, İletişim Yayınları, İstanbul.

- ÇİĞDEM, Ahmet (2015), *Aydınlanma Düşüncesi*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- DARNTON, Robert (2020), *Fransız Devriminde Devrimci Olan Neydi?*, Çev. Utku ÖZMAKAS, ZoomKitap, İstanbul.
- ELMAS, Emre (2019), *Bir Savaş Romansı: Hatırlatma ve Unutma Arasında Çanakkale Savaşı*, Libra Kitap, İstanbul.
- ELMAS, Emre (2021), *Tarih ve Olay: Tarihsel Bir Olay Olarak Osmanlı Sanayileşmesi Üzerine Tarihyazımsal Bir Soruşturma*, Doktora Tezi, Trakya Üniversitesi, Edirne.
- ELMAS, Emre (2022), "Ümit Ünal'ın 9'u ya da Bir "İmkân" Olarak Tarihsel Olayın "İmkânsızlığı", *Tarihyazını Dergisi*, Cilt: 4 Sayı: 2, 180-211.
- EREKER, Fulyave ÖZER, Utku (2020), "Niyazi Berkes'in Çağdaşlaşma Tasarımında Hegelyan İlerleme ve Tarihin Sonu: Türkiye'de Çağdaşlaşmayı Yeniden Okumak", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 75. 4, 1417-1441.
- FAY, Brian (2012), *Çağdaş Sosyal Bilimler Felsefesi: Çokkültürlü Bir Yaklaşım*, Çev. İsmail TÜRKMEN, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- FÖLDENYİ, Laszlo F. (2022), *Dostoyevski Sibiryâ'da Hegel Okuyup Gözyaşlarına Boğuldu*, Çev. Nihan Simge SOYÖZ, Emre GÜLER, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- HEGEL, G. W. F. (2010). *Tarih Felsefesi*, Çev. Aziz YARDIMLI, İdea Yayınları, İstanbul.
- KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri (2018), *Yaban*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri (2015), *Alp Dağları'ndan ve Miss Chalfrin'in Albümünden*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- KARAÖMERLİOĞLU, Asım (2002), "The Peasants Early Turkish Literature", *East European Quartely*, XXXVI / 2, 127-153.
- KARPAT, K. H. (1960), "Social Themes in Contemporary Turkish Literature: Part I", *Middle East Journal*, 14. 1, 29-44.
- KARPAT, Kemal H. (1962), *Türk Edebiyatında Sosyal Konular*, Varlık Yayınevi, Ankara.
- LEWIS, Franklin D. (2010), *Mevlânâ: Geçmiş ve Şimdi, Doğu ve Batı Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin Hayatı, Öğretisi ve Şiiri*, Çev. Gül Çağalı GÜVEN, Hamide KOYUKAN, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- MORAN, Berna (2011), *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış I*, İletişim Yayınları, İstanbul.

- ÖZLEM, Doğan (2015), *Tarih Felsefesi*, Notos Kitap Yayınevi, İstanbul.
- ROUSSEAU, Jean-Jacques (2019), *Bilimler ve Sanatlar Üstüne Söylev*, Çev. Sabahattin EYÜBOğLU, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- SARI, Mehmet Ali ve AğIRMAN, Ferhat (2008), “Tarihte İlerleme İdesi’nin Biçimsel ve Tarihsel İki Kaynağı: Augustinus’un ve Aydınlanma’nın Tarih Anlayışları”, *SBARD*, Sayı: 12, 131-148.